

KRIMINALISTIČKA I KRIVIČNO-PROCESNA EDUKACIJA POLICIJSKIH I PRAVOSUDNIH RADNIKA I NJIHOV UTICAJ NA ADEKVATNU PRIMJENU KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA

Vladimir Krivokapić - *Univerzitet u Beogradu*
Elmedin Muratbegović - *Univerzitet u Sarajevu*

Sažetak

Novi racionalni i savremeni sistem obuke i školovanja policije i kadrova u krivičnom pravosuđu nužno zahtjeva unapređenje sistema školovanja prema savremenim potrebama i zahtjevima i njegovo usklađivanje (harmonizaciju) sa evropskim standardima. Osim što u duhu profesionalne etike treba da bude efikasan i primjeren praksi te otvoren prema kreativnim idejama, novi sistem edukacije predstavlja sinonim određenog koncepta koji neminovno podrazumjeva i modernizaciju metoda i tehnika nastave i adekvatnu materijalno-tehničku opremljenost. Svakako da je efikasno suprotstavljanje kriminalitetu u velikoj mjeri zasnovano na savremenom obrazovanju u tom pravcu. Usvajanje novih shvatanja podrazumeva prethodno realno sagledavanje i reviziju ustaljenih slabosti. Nakon kritičkog sagledavanja na primjer pitanja kriminalističkog postupanja u krivičnom postupku i edukacije na tom planu, kriminalističke upotrebe, odnosno kriminalne zloupotrebe tehničkih sredstava i tehničkih dostignuća, kao i koncepcije preventivne kriminalistike i njene praktične primjene, u kriminalističkom obrazovanju je moguće predložiti niz konstruktivnih ideja. Kriminalistika se nedovoljno i neadekvatno primjenjuje u krivičnom postupku, a potpunija edukacija pravosudnih organa u ovoj oblasti doprinjela bi njegovoj efikasnosti. Primjena tehničkih sredstava u cilju otkrivanja krivičnih djela i učinilaca istih, uslovljena je preciznim pravnim regulisanjem i punom zaštitom ustavnih prava i sloboda građana, kao i edukacijom policijskih kadrova. Koncipiranje, programiranje i realiziranje preventivne kriminalistike treba da bude zasnovano na etiološkim i fenomenološkim karakteristikama kriminaliteta. Tako u praktičnoj primjeni preventivne kriminalistike, edukovani kadrovi trebalo bi da povezuju kriminalističko postupanje, sa socijalnom prevencijom odnosno antikriminalnim nastojanjem društva u širem smislu riječi, bar kada je riječ o sprječavanju kriminaliteta. U ovom članku osvrnut ćemo se na problematiku vezanu za policijsku i pravosudnu praksu u Republici Srbiji, kao i dijelom u Bosni i Hercegovini, dok ćemo neki naredni put obraditi praksu i drugih zemalja u regionu.

Ključne riječi

silogistička kriminalistika / preventivna kriminalistika / policija / pravosuđe

Summary - Integration of Criminal Investigation Science Curriculum in Education of Home Affairs and Justice Enforcement Officers

Criminal Investigation Science, heuristic and syllogistic part, has not been given an adequate attention in educational systems in national, regional and international domain. Knowledge of Criminal Investigation Science is not adequate, especially in practice of Prosecutors. New concept of Criminal Procedure in the Countries of West Balkan show that, from the one side, Prosecutors become the «main actors» of Criminal Investigation, but from the other side, they are coming from the law schools, with curriculum without

any subject related to Criminalistics, Criminal Investigation, Forensics Psychology etc... This tendency requires further investigation and analysis.

Key Words

Criminal Investigation Studies / Legal Studies / Crime Prevention

1. Silogistička kriminalistika – (ne)ograničeni dometi

Kako nalaže silogistička kriminalistika kao kriminalistika krivičnog postupka, pojedina dokazna sredstva mogu se obezbeđivati isključivo u skladu sa pravilima krivične procedure. U tome bi važnu ulogu imala kriminalistička iskustvena pravila, metode prirodnih i tehničkih nauka, eksperimentalne i statističke analize. Ali, silogistička kriminalistika u naučnom i praktičnom smislu je zanemarena, i riječ je o području naučne i praktične kriminalistike kome se za sada ne pridaje dovoljno pažnje. Isto se odnosi i na područje kriminalističke fenomenologije, odnosno kriminalističke taktike i kriminalističke tehnike u krivičnom postupku. Opravdano je da kao značajna komponenta krivičnog postupka silogistička kriminalistika uz procesnu formu obavlja i produbljenija tematska istraživanja, i da radi uspješnijeg krivičnog postupka oblikuje teorijski, empirijski i edukativni pristup ovoj fazi suzbijanja kriminaliteta. To podrazumjeva i mnogo čvršću vezu heurističke i silogističke kriminalistike, kako sadržajno, tako i sa stanovišta organa koji je realiziraju, odnosno unapređenje kriminalistike sa empirijskog i teorijskog aspekta. Silogistička kriminalistika je, naprotiv, dosta skućena djelatnost u krivičnom postupku u kome procesna forma ne rijetko ograničava kriminalistički sadržaj. Relativno je pitanje, od slučaja do slučaja, u kojoj mjeri procesna forma dominira nad kriminalističkim sadržajem, odnosno u kojoj je mjeri kvalitet kriminalističkog sadržaja takav da mu je faktički značaj neopravdano umanjen. Nije isključeno da umanjeno vrijednovanju silogističke kriminalistike doprinosi djelimično i glorifikacija procesne norme, odnosno dominacija onih subjekata kojima osnovna funkcionalnost nije kriminalistička, već pravna.

2. Potreba potpunije kriminalističke edukacije

Objektivnu istinu u krivičnom postupku nije moguće utvrditi isključivo primjenom apstraktnih pravne norme, već i uz primjenu kriminalistike i njenih brojnih metoda. Primjena kriminalističkih metoda u prekrivičnom i krivičnom postupku je neefikasna ukoliko oni koji ih primjenjuju ili procjenjuju nisu dovoljno stručni, nemaju odgovarajuće znanje ili ga koriste neadekvatno, što se posebno odnosi na kriminalističke metode značajne za adaptaciju metoda prirodnih i tehničkih nauka. Negativna posljedica je u nepravilnom ocjenjivanju dobijenih rezultata, tj. nepravilnom utvrđivanju i interpretiranju činjeničnog stanja.

Poznato je da naučne, odnosno kriminalističke metode imaju mnogo veću mogućnost primjene u osiguranju fizičkih, nego personalnih (ličnih) dokaza (iskaza lica). Međutim, sa aspekta utvrđivanja činjeničnog stanja u krivičnom postupku, odnos fizičkih i personalnih dokaza nepovoljan je u korist personalnih dokaza. Prilikom izvođenja personalnih (ličnih) dokaza uglavnom se primjenjuju samo propisi krivičnog procesnog prava, uz odsustvo naučne kriminalistike i drugih adekvatnih metoda. Doprinos naučne kriminalistike prilikom vršenja radnji dokazivanja, a kojima se osiguravaju personalni dokazi u krivičnom postup-

ku, odnosno u presuđenju krivičnih djela, prilično je skroman iz razloga što je za izvođenje i osiguranje personalnih dokaza po važećem Zakoniku o krivičnom postupku Republike Srbije (Npr.) ovlašćen isključivo krivični sud. Međutim, po novom Zakoniku o krivičnom postupku koji se primenjuje od 01. juna 2007. godine, dokazne radnje kojima se osiguravaju personalni dokazi u prethodnoj istrazi i istrazi, po pravilu, preduzima tužitelj, a pojedine dokazne radnje i policija. Tako je u članu 258. stav 2. propisano da policija može saslušati svjedoka u prethodnoj istrazi ako joj to povjeri tužilac. Tužilac takođe, može predložiti istražnom sudiji da sasluša svjedoka u prethodnoj istrazi ukoliko postoji opasnost da se građanin usljed starosti, bolesti ili drugih važnih razloga, neće moći saslušati na glavnom pretresu, ako dođe do njegovog vođenja, ili kada tužilac smatra da je iz drugih važnih razloga potrebno da to učini istražni sudija (član 258. stav 6.). U fazi prethodne istrage istražni sudija može saslušati kao svedoka i građanina koji je lišio slobode lice zatečeno pri izvršenju krivičnog djela za koje se goni po službenoj dužnosti (član 266. stav 6.). U oba slučaja zapisnik o saslušanju svjedoka u prethodnoj istrazi se ne izdvaja iz spisa i može se koristiti u krivičnom postupku kao dokaz (član 258. stav 8.).

Pored toga, prema novom ZKP-u u prethodnoj istrazi policija može saslušati osumnjičenog ako joj to poveri tužilac (član 260. stav 4.), a zapisnik o saslušanju osumnjičenog može se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku (član 260. stav 7.). U fazi prethodne istrage u prisustvu tužioca i istražni sudija može saslušati osumnjičeno lice koje su pripadnici policije lišili slobode, zbog postojanja uslova za određivanje pritvora predviđenih u članu 174. stav 1. (član 263. stav 5.), kao i lice koje je lišeno slobode od strane građana prilikom izvršenja krivičnog djela (član 266. stav 4.).

U fazi istrage dokazne radnje, po pravilu preduzima tužilac (kao i u Bosni i Hercegovini), dok istražni sudija može na predlog javnog tužioca narediti i sprovesti pretresanje stana, drugih prostorija i lica i privremeno oduzimanje predmeta, kao i na zahtjev javnog tužioca narediti sprovođenje ekshumacije leša (član 272. stav 1. i 2. ZKP-a). Prema članu 270. stav 2. propisano je da istragu sprovodi tužilac, mada tužilac, okrivljeni i njegov branilac mogu zahtjevati od istražnog sudije da sprovede određene dokazne radnje u istrazi ako osobite okolnosti očigledno ukazuju da takve radnje neće moći da se ponove na glavnom pretresu, ili bi izvođenje dokaza na glavnom pretresu bilo nemoguće, odnosno znatno otežano.

Evidentni su propusti u pojedinim oblastima kriminaliteta u kojima se primjenjuju određena vještačenja radi osiguranja fizičkih dokaza. Oni u znatnoj mjeri štete krivičnom postupku i doprinose stvaranju tamne brojke kriminaliteta ne samo u odnosu na djelo, nego i na izvršioca. Razvojem pojedinih nauka pružaju se objektivne mogućnosti da kriminalistika ovlada brojnim metodama i prilagodi ih potrebama krivičnog postupka. S obzirom da se najveći broj vještačenja odvija u organizacionim jedinicama unutrašnjih poslova u prekrivičnom postupku, sud se upoznaje tek sa rezultatima vještačenja, koja se u određenom broju slučajeva ne mogu ponoviti. Upravo stoga se centrima za vještačenje organa unutrašnjih poslova prigovara da su usmjereni prije svega na potrebe otkrivanja i hvatanja učinilaca krivičnih djela, kao i da ozbiljno dovode u pitanje ostvarivanje nekih prava okrivljenog u krivičnom postupku. Barem delimičnim poznavanjem nekih kriminalističkih metoda od strane suda, ti prigovori bi mogli biti otklonjeni.

Kod pojedinih procesnih radnji u krivičnom postupku neophodna je primjena pravila kriminalističke taktike. U krivičnom postupku nužna je koordinacija krivičnog procesnog i kriminalističkog postupanja, što čini osnovu za stvaranje koncepcije posebne sudske kriminalistike. Ona, nažalost, postoji samo u sferi procesnog, ali ne i kriminalističkog postupanja. Definisanje kriminalistike kao policijske nauke umnogome sužava njen opseg, s obzirom da je ona podjednako značajna za policijsku praksu, kao i za krivični postupak. Uostalom, još je "otac kriminalistike" Hans Gros (u Priručniku za istražne sudije kao sistem kriminalistike), ukazao da je ona izrasla iz krivičnog postupka i da mu služi. Ne postoji ni jedan razlog da se pojedine kriminalističke metode, koje su organi pravosuđa koristili u prekrivičnom postupku, a koje će koristiti u fazi prethodne istrage, ne primjenjuju prilikom preduzimanja krivično procesnih radnji, odnosno dokaznih radnji.

Opravdano se može postaviti pitanje zašto kriminalistika danas ne pruža rezultate koji se od nje realno očekuju, s obzirom na rapidan razvoj nauka čije metode koristi? Postoje određena shvatanja koja u velikoj mjeri umanjuju mogućnosti današnje kriminalistike. Znatan dio krivičnog pravosuđa smatra kriminalistiku isključivo policijskom naukom. Krivičnom postupku se time nanosi velika šteta, a posledica ovog shvatanja je nespremnost krivičnog suda da se naučno i stručno angažuje u primjeni kriminalističkih metoda u mjeri koliko ga na to obavezuje krivično procesna norma.

Da li se ovaj značajan nedostatak krivičnog pravosuđa može otkloniti saradnjom i interakcijom organa unutrašnjih poslova, tužilaštva i krivičnog suda u prekrivičnom i krivičnom postupku, kao i određivanjem od strane suda brojnih vještačenja o onim činjenicama za koje sud nije dovoljno stručan? Ova dva aspekta su svakako neophodna, ali ne i dovoljna. Formalna nadređenost tužioca (u Bosni i Hercegovini) i istražnog sudije (u Srbiji) u odnosu na organe unutrašnjih poslova često otežava ovu saradnju i svodi je na pravno formalnu sadržinu. Pitanje je, međutim, da li raspravni sudija koji je obavezan da prethodno utvrdi sve okolnosti krivične stvari može u potpunosti i kvalitetno da obavi taj odgovoran zadatak, ako ne poznaje odgovarajuće kriminalističke naučne metode, značajne za utvrđivanje istinitog činjeničnog stanja. Formalne stručne kvalifikacije, kao i pravosudna praksa, po pravilu, ne ukazuju na ovu mogućnost.

Bez kriminalističkog obrazovanja i usvajanja savremenih naučnih znanja, krivično-procesni i policijski radnici objektivno ne mogu donositi adekvatne odluke, bilo da se radi o prekrivičnom ili krivičnom postupku. Moramo priznati da danas najveći broj krivičara usavršava svoja pravna znanja praćenjem propisa, ostavljajući kriminalistička dostignuća po strani, što je nesumnjivo jedan od razloga zaostajanja silogističke kriminalistike nad heurističkom. Nedovoljno kriminalističko obrazovanje, u stručnom i praktičnom smislu, zapaža se upravo kod onih pravosudnih kadrova kojima je uz krivično procesno, neophodno i kriminalističko znanje. Nije dovoljno samo ocjenjivanje pravne strane pribavljenih dokaza u postupku, već bi sud trebalo da poznaje i metode koje u svom radu koristi operativni radnik (kriminalistički tehničar), tužilac, pa i istražni sudija, kako bi provjerio konkretnu primjenu ovih metoda, njihovu pouzdanost i kvalitet.

Ne postoji obimna krivično-procesna literatura o značaju kriminalistike za utvrđivanje istinitog činjeničnog stanja u krivičnom postupku. To iz razloga što se odredbe ZKP-a u Bosni i Hercegovini ali i Srbiji samo posredno odnose na kriminalističke metode, mjere i

radnje, mada je izvjesno da je sadržaj mnogih krivično procesnih radnji u znatnoj mjeri i kriminalistički.

Ako se izdvojeno posmatraju aktivnosti, ovlaštenja i obaveze pojedinih krivično procesnih subjekata koje određuje ZKP, dolazimo do zaključka da ova procesna strana ne odgovara u potpunosti taktičkoj situaciji.

Kako istražni sudija, prema važećem ZKP-u (u Srbiji), u prethodnom krivičnom postupku donosi konačne odluke koje nisu samo krivično procesne, već i kriminalističke, on stoga mora da raspolaze solidnim kriminalističkim znanjem. Isto tako, i branilac treba da posjeduje određena kriminalistička znanja, radi što uspješnijeg obavljanja svoje funkcije u krivičnom postupku. Kriminalistička i krivično procesna aktivnost zasniva se na dva različita misaona procesa: na činjeničnom (kriminalističkom) i normativno pravnom (krivično-procesnom) mišljenju. Ove dvije metode treba dovesti u međusobnu vezu, što nije lako, jer se kriminalistika zasniva na različitim naukama, i koristi različite metode: psihološke, tehničke, medicinske, prirodno matematičke, sociološke. To bi u suštini značilo prilagođavanje krivično procesnom, u osnovi različitom metodu, s obzirom na krivično procesni sadržaj već unapred donesene norme.

Prodor kriminalistike u tehnološkoj revoluciji i opasnosti njene primjene po ljudska prava i slobode, ne opravdava njeno zapostavljanje u krivičnom postupku. On, naprotiv, treba da doprinese njenom sadržajnijem uključivanju u krivično-procesne norme, pomoću kojih bi se kontrolisale i spriječile moguće negativne posledice naučnih dostignuća. Prodiranje kriminalistike u pojedina tehnička dostignuća radi utvrđivanja činjeničnog stanja ne može se smatrati povredom etike. Naprotiv, ova povreda će postojati ako je donošenje odluke u krivičnom postupku rezultat jednostranog formalnopravnog ocjenjivanja dokaza.

Kriminalistika se za sada najvećim dijelom ispoljava u praksi organa formalne socijalne kontrole: policija, poreska uprava i carinske službe. Međutim, možda i prioritarno, neophodno je kod pravnika koji djeluju u okviru organa pravosuđa probuditi interesovanje za kriminalistiku, tamo gdje ono ne postoji. «Ruku na srce, pravnici kriminalistiku na južnoslavenskim govornim područjima intenzivno potcjenjuju, što zorno pokazuju i curriculum-i pravnih fakulteta u regiji. Pravosudni radnici, krivičari, u potpunosti bi trebalo da poznaju metode i sredstva rada organa unutrašnjih poslova u dijelu kriminalističko operativnog angažiranja. Tako bi se spriječile mnoge paušalne ocjene na račun postupanja ovih organa, a njihov rad vrjednovao objektivnije.

Kriminalistikom se u najvećoj mjeri bavi policija. Kako oni sami nisu subjekti krivičnog postupka, to može biti razlog njenog manjeg uvažavanja u samom postupku. I na kraju, nedovoljno poznavanje jedne metode ne može biti razlog za njeno eventualno negiranje i neprihvatanje. Usklađivanju odnosa krivičnog procesnog prava i kriminalistike u krivičnom postupku može doprinjeti i sam zakonodavac, uključivanjem u većoj mjeri kriminalističke sadržaje u zakon o krivičnom postupku. Time bi bio opravdan i stav prema kome o rezultatima izvođenja dokaza odlučuje sud, na osnovu slobodnog uvjerenja i na osnovu kriminalističkog znanja i iskustva. Dvije značajno zanemarene metode suprotstavljanja kriminalitetu, preventivna djelatnost policije (samostalna ili u interakciji sa drugim subjektima) i kriminalistička djelatnost organa pravosuđa, potpunijim i kvalitetnijim obavljanjem ovih

aktivnosti doprinjele bi uspješnijem suprotstavljanju kriminalitetu u cjelini. U današnjim uslovima porasta kriminaliteta, i to onog koji je društveno najopasniji i najnehumaniji, ovakva poboljšanja bila bi opravdana i svrsishodna i s aspekta globalne politike suprotstavljanja kriminalitetu jedne države.

Kriminalističke inovacije koje danas uglavnom uvodi policija, trebalo bi da budu prihvaćene od strane svih organa i kadrova koji se po prirodi svog posla bave kriminalistikom. Kada je riječ o krivično pravosudnim organima, u njihovom radu podjednako su važni i pravni i kriminalistički aspekt stvari. I jedan i drugi domen očigledno predstavljaju dijalektičko jedinstvo forme i sadržaja, sa jedinstvenim ciljem utvrđivanja objektivne i formalne istine. Da bi se taj proces mogao odvijati shodno svojoj svrsi i namjeni, neophodno je otklanjati sve one suprotnosti koje ga ometaju. Jedna od njih će svakako nestati procesom savlađivanja savremenih kriminalističkih znanja od strane organa krivičnog pravosuđa, odnosno njihovim temeljnim poznavanjem krivično procesnih institucija od strane pojedinih radnika policije koji se bave kriminalističkim poslovima.

3. Kriminalistička upotreba tehničkih sredstava i njihova kriminalna zloupotreba

Svako moderno demokratsko društvo nastoji da zaštiti i očuva zakonska i ustavna prava svojih građana, njihovu slobodu i privatnost. I državni organi angažirani na suzbijanju kriminaliteta u čijim je ovlaštenjima primjena tehničkih sredstava, imaju obavezu da u potpunosti čuvaju ustavna prava i garancije građana, što nije uvijek u skladu sa njihovom efikasnošću u suprotstavljanju kriminalitetu. Postoji nesklad između proklamiranja i praktične primjene opće-prihvaćenih i humanih stavova da je zaštita individualnih prava čovjeka u principu iznad opštih. Takođe, otkrivanje po svaku cijenu istine u krivičnom postupku nije u skladu sa principima demokratskog društva. Dakle, postoji rizik da kriminalitet, i to onaj društveno najopasniji, izmakne efikasnoj kontroli policije i krivičnog pravosuđa koji snose najveću odgovornost u suprotstavljanju kriminalitetu. Humano nastojanje da se jedan društveni sistem, odnosno demokracija, mjeri obimom primjene i kontrole svih sredstava, moramo dopuniti činjenicom da je rapidan porast kriminaliteta, i to onog organiziranog i društveno najopasnijeg, koji prati najbrutalnije nasilje, zabilježen upravo u zemljama u kojima su demokratski odnosi u začetku. Današnji kriminalitet karakterizira njegov povećan obim i sve nehumanije posljedice koje često dovode do surovog oduzimanja života, njegovo tajno organiziranje i sve manja mogućnost otkrivanja nepoznatih izvršilaca. Organizovani kriminalitet danas raspolaže ogromnim kapitalom, što kriminalcima omogućava zloupotrebu tehnološkog razvoja i najsavremenijih tehničkih sredstava za tajno dogovaranje i pripremanje krivičnih djela, vršenje najtežih zločina (aktiviranje eksplozivnih naprava elektronskim putem i sl.). Kada je riječ o ovako obimnom kriminalitetu, osim što postoji potreba da se rezultati primene tehnike vrijednuju kao dokazi u krivičnom postupku, u istoj mjeri neophodan je daleko veći doprinos tehničkih metoda u otkrivanju krivičnih djela i učinilaca u samom začetku kriminalne djelatnosti.

Sve povoljnije tehničke mogućnosti telekomunikacijskog povezivanja i na velikim daljinama omogućavaju kriminalno organizovanje na međunarodnim putevima pranja novca, šverca oružja, municije, vozila i droge i drugim vidovima organiziranog kriminaliteta. Često su kriminalci u zvaničnoj prednosti nad policijom i drugim državnim organima. U svojoj pokretljivosti i organizovanju, izvršioци krivičnih djela nisu ograničeni državnim i regional-

nim nadležnostima, što u današnjem izdjeljenom svijetu stvara velike teškoće državnim organima, a kriminalcima pogodnosti kakve do sada nisu imali. Zloupotrebom tehnološkog razvoja nastaju novi vidovi kriminaliteta (npr. kompjuterski kriminalitet) ili se osavremenjuje sam modus operandi klasičnih krivičnih djela (npr. aktiviranje eksplozivne naprave elektronskim putem i sl.).

Današnji razvoj telekomunikacija omogućava kriminalcima dogovor i zločinačko planiranje i na najvećim daljinama, a da pri tom ne ostave ni najmanji trag. U kojoj mjeri će kriminalci zloupotrebiti tehniku, zavisi između ostalog i od obima finansijskog obrta kojim raspolažu. Taj obim danas je enormno visok, čak i u zemljama sa niskim nacionalnim dohotkom. U ruke kriminalaca sliva se sve veći kapital, a time je veće njihovo nastojanje da osvoje vlast, ne birajući sredstva. U kojoj mjeri će im to dozvoliti policije pojedinih zemalja zavisi od kadrovskih i posredno finansijskih sredstava, odnosno spremnosti njihovih policija da se upuste u obračun sa takvim snagama.

Sasvim je izvjesno da se društveno najopasniji kriminal realizira uz pomoć tehnike i njenih dostignuća. Stiče se utisak da su danas kriminalci na ovom području "uspješniji" od državnih organa, između ostalog i zbog toga jer nemaju prije svega materijalne i druge probleme. Tu svakako spada nepoštovanje zakonskih normi, kao i premoštavanje državnih administrativnih granica, političkih i drugih odnosa koji postoje između država. Ova opasnost nije trenutna, već je u stalnom porastu. Dakle, primjena tehnike i njenih metoda u suzbijanju kriminaliteta danas je neophodnija nego ikada ranije, upravo zbog njene zloupotrebe. Ni u jednom periodu do sada nisu u toj mjeri bili ugroženi privatnost i sam život građana. Logična pretpostavka je da će ova opasnost biti sve veća ukoliko primjena, odnosno zloupotreba tehnike od strane kriminalaca nadvlada upotrebu tehnike u antikriminalne svrhe. Međutim, postavlja se pitanje koliko uspješno državni organi mogu da se bore protiv ove opasnosti, s obzirom na njihova ovlaštenja i materijalno tehničke mogućnosti.

Treba imati u vidu da radi uspješnijeg planiranja i vršenja krivičnih djela kriminalci uporno prate nastojanja državnih organa, prije svega policije koji određena stručna znanja i metode prilagođavaju potrebi suprotstavljanja kriminalitetu. Krivična djela ostvarena zloupotrebom tehničkih sredstava, po pravilu ostavljaju najteže posledice po ljudske živote i materijalna dobra. Uređaji za prisluškivanje na svetskom i domaćem tržištu podjednako su dostupni i policiji i kriminalcima. Kriminalci, oslobođeni formalnih i finansijskih teškoća, čak će pre posegnuti za njima u cilju kriminalnog organizovanja, distribucije plena, i uopšte, tajnog kriminalnog dogovaranja kao i radi praćenja namera policije. Tehnološki program, dakle, može biti upotrebljen i zloupotrebljen u sasvim suprotne svrhe, što znači da je tehnika danas moćno sredstvo u rukama kriminalaca. Treba imati u vidu da primjena pojedinih klasičnih kriminalističkih sredstava, ako je uopšte moguća, pojačava rizik od dekonspiracije, čime se dovodi u pitanje uspešnost otkrivanja krivičnih djela i otkrivanja izvršilaca. U slučaju tajnog kriminalnog organizovanja otkrivanje je moguće samo istom metodom, konspirativno.

Upotreba tehničkih sredstava u suzbijanju kriminaliteta pravno je ograničena ne samo unutrašnjim propisima (ustavnim i zakonskim), nego i međunarodnim". U svim demokratskim državama krivična zakonodavstva sadrže propise čiji cilj je da se sankcioniše neovlašćena upotreba tehnike „od strane“: Međunarodnog pakta o građanskim i političkim

pravima čl. 1.; Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima; Rezolucija generalne skupštine 217A (III); Deklaracija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe vlasti; Rezolucija generalne skupštine 40/34; Aneks: Kodeks ponašanja lica odgovornih za sprovođenje zakona; Rezolucija generalne skupštine 40/69 od 17. decembra 1979. godine i dr.

U kojoj mjeri će kriminalci zloupotrebiti tehniku, zavisi između ostalog i od obima finansijskog obrta kojim raspolažu. Taj obim danas je enormno visok, čak i u zemljama sa niskim nacionalnim dohotkom. U ruke kriminalaca sliva se sve veći kapital, a time je veće njihovo nastojanje da osvoje vlast, ne birajući sredstva. U kojoj mjeri će im to dozvoliti policije pojedinih zemalja zavisi od kadrovskih i posredno finansijskih sredstava, odnosno spremnosti njihovih policija da se upuste u obračun sa takvim snagama.

Sasvim je izvjesno da se društveno najopasniji kriminal realizira uz pomoć tehnike i njenih dostignuća. Stiče se utisak da su danas kriminalci na ovom području "uspešniji" od državnih organa, između ostalog i zbog toga jer nemaju prije svega materijalne i druge probleme. Tu svakako spada nepoštovanje zakonskih normi, kao i premošćavanje državnih administrativnih granica, političkih i drugih odnosa koji postoje između država. Ova opasnost nije trenutna, već je u stalnom porastu. Dakle, primjena tehnike i njenih metoda u suzbijanju kriminaliteta danas je neophodnija nego ikada ranije, upravo zbog njene zloupotrebe. Ni u jednom periodu do sada nisu u toj mjeri bili ugroženi privatnost i sam život građana. Logična pretpostavka je da će ova opasnost biti sve veća ukoliko primjena, odnosno zloupotreba tehnike od strane kriminalaca nadvlada upotrebu tehnike u antikriminalne svrhe. Međutim, postavlja se pitanje koliko uspešno državni organi mogu da se bore protiv ove opasnosti, s obzirom na njihova ovlaštenja i materijalno tehničke mogućnosti.

Treba imati u vidu da radi uspješnijeg planiranja i vršenja krivičnih djela kriminalci uporno prate nastojanja državnih organa, pre svega policije koji određena stručna znanja i metode prilagođavaju potrebi suprotstavljanja kriminalitetu. Krivična djela ostvarena zloupotrebom tehničkih sredstava, po pravilu ostavljaju najteže posledice po ljudske živote i materijalna dobra. Uređaji za prisluškivanje na svjetskom i domaćem tržištu podjednako su dostupni i policiji i kriminalcima. Kriminalci, oslobođeni formalnih i finansijskih teškoća, čak će prije posegnuti za njima u cilju kriminalnog organizovanja, distribucije plijena, i uopšte, tajnog kriminalnog dogovaranja kao i radi praćenja namjera policije. Tehnološki program, dakle, može biti upotrijebljen i zloupotrijebljen u sasvim suprotne svrhe, što znači da je tehnika danas moćno sredstvo u rukama kriminalaca. Treba imati u vidu da primjena pojedinih klasičnih kriminalističkih sredstava, ako je uopšte moguća, pojačava rizik od dekonspiracije, čime se dovodi u pitanje uspješnost otkrivanja krivičnih djela i otkrivanja izvršilaca. U slučaju tajnog kriminalnog organiziranja otkrivanje je moguće samo istom metodom, konspirativno.

Upotreba tehničkih sredstava u suzbijanju kriminaliteta pravno je ograničena ne samo unutrašnjim propisima (ustavnim i zakonskim), nego i međunarodnim". U svim demokratskim državama krivična zakonodavstva sadrže propise čiji cilj je da se sankcioniše neovlašćena upotreba tehnike od strane državnih organa u krivičnom, odnosno pretkrivičnom postupku. Jedan dio tih zakona, međutim, minimizira mogućnost kriminalističkog postupanja. Oni se restriktivno odražavaju na rad policije, umanjujući i mogućnost primjene

tehničkih dostignuća u otkrivanju i dokazivanju krivičnih djela, dok su pojedini zakoni vodili računa i o svrsishodnosti ovih sredstava u suzbijanju kriminaliteta¹.

4. Koji su značajni kriminalistički efekti ove mjere?

To je prije svega mogućnost prikupljanja sadržaja, ključnih i presudnih za otkrivanje i rasvjetljavanje krivičnih djela u situacijama kada su saznanja (osnovi sumnje) samo indikativne, odnosno tiču se tajnog kriminalnog organiziranja, a pod uslovom da je primjena drugih metoda nemoguća ili rizična. Ako je u pitanju mogućnost vršenja opasnih krivičnih djela, posebno su značajni preventivni efekti ove mere, tako da su bez osnova tradicionalni razlozi protiv njene primjene.

Nije samo policija danas u prilici da pribavlja i koristi tehnička sredstva u cilju otkrivanja krivičnih djela i izvršilaca. Mnogo veće su mogućnosti kriminalaca za njihovu zloupotrebu. Sve prisutnije je mišljenje da bi radnje tajne kontrole telefona i poštanskih pošiljki trebalo uvrstiti u krivični postupak, kako bi imale određeni dokazni efekat. Raskorak između tehničkih dostignuća, odnosno mogućnosti korišćenja tehnološkog progressa u antikriminalne svrhe, s jedne strane i mogućnosti zloupotrebe tih istih sredstava od strane kriminalaca, s druge, bio bi smanjen. Ne postoji opravdanje za odbacivanje mogućnosti primjene savremenih tehničkih sredstava u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu, pod uslovom potpunog poštovanja ustavnih prava i sloboda građana i veoma preciznog pravnog reguliranja. Takvo stanovište u skladu je sa unapređenjem antikriminalne prakse u demokratskom društvu i njenim usmjeravanjem na efikasnije otkrivanje onih krivičnih djela u čijem su modus operandi-ju i nekonvencionalna tehnička sredstva. Samim tim, postigli bi se i

¹ Tako, važeći Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije propisuje da istražni sudija na pismeni i obrazloženi prijedlog tužioca može narediti nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optička snimanja lica za koja postoje osnovi sumnje da su sama ili sa drugim izvršila krivična djela: 1) protiv ustavnog uređenja ili bezbednosti Republike Srbije; 2) protiv čovječnosti i međunarodnog prava i 3) sa elementima organizovanog kriminala (falsifikovanje i "pranje" novca, neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, nedozvoljena trgovina oružjem, municijom ili eksplozivnim materijama, trgovina ljudima), davanja i primanja mita, iznude i otmice (član 232. stav 1). Ta mera i druge mjere koje predviđa važeći ZKP u borbi protiv organizovanog kriminaliteta, ali i neke druge mere propisane su Zakonikom o krivičnom postupku Republike Srbije koji će se primjenjivati od 01. juna 2007. godine pod nazivom "posebne dokazne radnje". U tu grupu radnji svrstane su: 1) tajni zvučni i optički nadzor osumnjičenog; 2) pružanje simuliranih poslovnih usluga i sklapanje simuliranih pravnih poslova; 3) angažovanje prikrivenog isljednika; 4) kontrolirana isporuka; 5) automatsko računarsko pretraživanje ličnih i drugih podataka; i 6) saslušanje svedoka saradnika (član 146-164). Za razliku od važećeg ZKP-a novi ZKP propisuje da tajni zvučni i optički nadzor osumnjičenog može narediti istražni sudija na pismeni i obrazloženi prijedlog tužioca i obuhvata nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora ili komunikacija drugim tehničkim sredstvima i optičko snimanje, odnosno lociranje u prostoru i praćenje pomoću elektronskih uređaja lica za koja postoje osnovi sumnje da su učinila krivična djela: 1) protiv ustavnog uređenja ili sigurnosti Republike Srbije; 2) protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom; 3) koja spadaju u organizovani kriminal iz člana 21.; i 4) ubistvo, teško ubistvo, serijsko silovanje, razbojništvo, razbojnička krađa, falsifikovanje novca, pranje novca, poreska utaja, neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opjnih droga, nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija, davanje i primanje mita, zloupotreba službenog položaja, ucena, iznuda i otmica (član 146. stav 1). Mjere tajnog zvučnog i optičkog nadzora osumnjičenog izuzetno se može odrediti i ako osobite okolnosti ukazuju da se priprema neko od krivičnih djela iz stava 1. tog člana, a činjenice ukazuju da se izvršenje krivičnog djela na drugi način ne bi moglo spriječiti ili bi njegovo spriječavanje bilo znatno otežano, odnosno nastupile bi nepopravljive štetne posledice po život ili zdravlje ljudi ili imovinu veće vrijednosti. Dokazi prikupljeni tim mjerama mogu da se koriste u krivičnom postupku samo ako se odnose na neko od krivičnih djela iz člana 146. stav 1.

značajni preventivni efekti. Dosljedno poštovanje zakona i efikasna kontrola njihove primjene, otklanja rizik od moguće zloupotrebe ovih sredstava od strane policije i pravosudnih organa. Primjeni tehničkih sredstava treba prići racionalnije, uz puno uvažavanje i vrijednovanje savremenih dostignuća, radi adekvatnije i blagovremene primjene u praksi, ali i uz potpuniju i precizniju zakonsku regulativu koja bi zaštitila ustavna prava i slobode građana.

Primjena tehničkih sredstava u suprotstavljanju kriminalitetu treba da je u skladu sa ustavnim pravima čoveka i njegovim slobodama, ali u funkciji zaštite života i fizičkog integriteta. U krivičnom postupku ona mora biti u okvirima ustava i krivično procesne, odnosno kriminalističke nauke. Međutim, ostaju procesno neobuhvaćene mnogobrojne naučne metode kojima je moguće egzaktno utvrditi činjenice za faktičko razrješenje krivične stvari. Sve intenzivniji tehnički razvoj postojeća procesna norma obuhvata samo djelimično, i po pravilu sa duže vremenske distance, čime je umanjen njegov dokazni značaj u krivičnom postupku.

Ako polazimo od činjenice da je ustavna, odnosno pravna strana ovog problema usklađena sa propisima na međunarodnom i unutrašnjem planu, zaključit ćemo da je problem izraženiji sa aspekta kriminalističkog i racionalnog pristupa ovom pitanju, koje za sada ima svoj odraz i u pravnoj strani stvari. Naime, teško je odrediti granicu između racionalnog i humanog, kada ovim sredstvima treba da se štite ustavna prava i slobode s jedne, i životi ljudi, njihov fizički integritet, odnosno materijalna dobra velike vrijednosti, s druge strane. Uvijek postoji opasnost da se tim istim sredstvima mogu narušiti ustavna prava i slobode građana, intimna sfera njihove ličnosti i sl. Ali isto tako, u slučaju da se ona ne upotrijebe, može biti ispuštena mogućnost zaštite nekih drugih, mnogo značajnijih dobara, kao što je na primjer ljudski život.

Da li je moguće uspostaviti ravnotežu između najracionalnijeg i najhumanijeg rješenja? Svakako je očigledna činjenica da je zloupotreba tehničkih sredstava od strane kriminalaca sve veća, a njihove posljedice sve drastičnije i nehumanije. Otuda se može zaključiti da je primjena tehničkih sredstava u suprotstavljanju kriminalitetu opravdana ukoliko je restriktivna i svrsishodna. Ona zahtjeva racionalnu procjenu u svakom konkretnom slučaju, kao i usklađenost sa pravnim propisima koji se na tu primjenu odnose. Ona, dakle, mora biti u srazmjeri sa realnom opasnošću od kriminalnog ispoljavanja. U svemu ovome neophodna je temeljna profesionalna edukacija policijskih kadrova u profesionalnom, kriminalističkom, pravno normativnom i etičkom smislu.

5. Umjesto zaključka - praktična i edukativna komponentna preventivne kriminalistike

Kriminalistika kao veoma dinamična nauka i praksa, opterećena je pojedinim problemima i nerješanim pitanjima u onoj mjeri u kojoj je savremeno društvo opterećeno kriminalitetom. Odnos opterećenosti kriminalistike i kriminaliteta je međuzavistan, jer od realizacije kriminalističkih metoda i sredstava značajno zavisi i uspješnost društva na antikriminalnom planu. Jedno je od najvažnijih pitanja, u kojoj mjeri je današnja kriminalistika ovladala prevencijom kriminaliteta u djelu na koji se kriminalistika kao antikriminalna nauka i praksa odnose. Ovo pitanje aktuelno je više decenija, što znači da se na njegovom rješavanju nije uradilo mnogo. Stalno prinuđena na promjene i prilagođavanja društvenim potrebama

i zahtjevima radi uspješnijeg suprotstavljanja kriminalitetu, kriminalistika u ovom značajnom domenu nije ispunila svoju ulogu na najbolji način.

Osnovni zadatak kriminalistike je njen doprinos u ostvarivanju značajnog cilja - da kriminalitet poprimi za društvo podnošljiv obim i da se stavi pod društvenu kontrolu. Sa tog aspekta kriminalistika se mora posmatrati u sudejstvu i koordinaciji sa drugim disciplinama koje se bave kriminalitetom, odnosno zaštitom društva od kriminaliteta (krivično materijalno i formalno pravo, kriminologija, penologija, viktimologija, sudska medicina, politika suprotstavljanja kriminalitetu kao nauka o društvenom organizovanju u reakciji na kriminalitet).

Politika suprotstavljanja kriminalitetu kao nauka i praktična djelatnost, ima dvije osnovne komponente: prevenciju i represiju, čije glavne funkcije su spriječavanje (prevencija) i suzbijanje (represija) kriminaliteta. Povezanost i međuzavisnost kriminalne politike i kriminalistike nesporna je naročito u djelu koji se odnosi na prevenciju. Prevencija kriminaliteta kao komponenta kriminalne politike samim tim duboko zadire u šire društvene odnose i procese, pre svega one koji uzrokuju kriminalitet i druge devijantne pojave.

Ideja o preventivnoj kriminalistici koja bi činila cijelinu sa represivnom (postdeliktnom) kriminalistikom, postoji odavno među kriminalistima i stručnjacima za kriminalnu politiku. U ovim idejama i koncepcijama preventivna kriminalistika se često poistovjećuje sa kriminalističkom prevencijom, ili sa onim djelom postupanja policije u primjeni pojedinih ovlaštenja u cilju spriječavanja vršenja krivičnih djela. Međutim, ne može se jedna nauka ili dio nauke poistovećivati sa bilo kojom praktičnom djelatnošću, posebno ukoliko je ta djelatnost ograničena funkcijom samo jednog organa. Nauka pretpostavlja metodološki koncipiran, naučno i teorijski utemeljen sadržaj, predmet i cilj, iz čega proizlazi praktična realizacija do koje se dolazi upravo preko naučnog saznanja i racionalnog organizovanja. Naučna saznanja preventivne kriminalistike treba da se odnose na istraživanja etiologije i fenomenologije kriminaliteta, što proizilazi iz šire društvene osnove. Tek onda se ona usmeravaju na zasnivanje kriminalističke prognoze, kako bi se i sama praksa, odnosno prevencija, mogla planirati, programirati i realizirati na naučno i stručno osmišljen način.

Da li preventivna kriminalistika realno postoji i gdje je njeno mjesto među kriminalističkim disciplinama? Izvjesno je da za sada ne postoji posebno naučno i teorijski utemeljena kriminalistička nauka usmjerena na spriječavanje vršenja krivičnih djela, koja ima preventivni cilj i metod ili, bolje rečeno, preventivni efekat u praktičnoj realizaciji. Ako je spriječavanje kriminaliteta osnovna tendencija svakog društva, onda bi kriminalistička prevencija trebalo da bude osnovna orijentacija u programu rada svakog kriminaliste. To za sada nije moguće jer obim izvršenog kriminaliteta je toliki da bi u procesu suprotstavljanja kriminalitetu pretjerana prevencija i zapostavljena represija bile necjelishodne kriminalno političke mjere. Racionalno je da se obje komponente realiziraju u određenoj srazmjeri koja je kriminalno politički opravdana, i koja je, kao i kriminalitet izložena promjenama.

Činjenica je, međutim, da je kriminalistička nauka koncipirana i praktično programirana tako da se najvećim djelom izučava i primjenjuje skoro isključivo od strane policije kao postdeliktna represivna disciplina koja se eksponira po izvršenom krivičnom djelu, kada je kriminalna posljedica već nastupila. Kriminalnu posljedicu najčešće je teško ili nemoguće sanirati i otkloniti što znači da se represivna kriminalistička djelatnost, iako nužna i neop-

hodna, suštinski javlja kao zakašnjela društvena reakcija. Međutim, ukoliko je uspješna, prevencija je uvijek cjelishodnije rješenje u odnosu na represiju.

Šta sve danas čini prepreku da bi kriminalistika bila uspješnija na planu spriječavanja kriminaliteta? Zašto kriminalistika danas ne pruža one rezultate koji se od nje realno očekuju, s obzirom na njen razvoj, kao i razvoj nauka čije metode ona koristi? Kada je riječ naprimjer o nedostacima preventivne kriminalistike, treba imati u vidu i sve nedostatke prevencije kriminaliteta uopšte. Oni se u punoj mjeri odnose i na ovaj deo kriminalistike. Skoro svi zakonski propisi, koji se neposredno ili posredno odnose na ovu materiju, kriminalistiku označavaju kao postdeliktnu, odnosno represivnu disciplinu. Kriminalistika kao nauka, po obimu i sadržaju, mnogo je šire i kreativnije područje, ali praktično, ona teško može biti izvan obaveznog zakonskog okvira. Zakonske norme koje se odnose na rad organa kriminalističke policije, i djelimično, organa krivičnog pravosuđa, ukazuju na obavezu preventivnog postupanja samo deklarativno i na opšti način. Zato se pokazuje opravdanom dogradnja zakonske regulative koja bi preventivno postupanje ovih organa učinila više obavezanim. Naravno, kada se radi o prevenciji, ona bi trebalo da bude obaveza i drugih subjekata u društvu, odnosno, da se zasniva na njihovoj međusobnoj koordinaciji i saradnji.

Još uvijek prevladavaju stavovi da kriminalistika kao represivna nauka o kriminalitetu, treba da donosi isključivo neposredne rezultate, a ti stavovi često su kočnica u angažiranju pojedinih organa na planu kriminalističke prevencije. Rezultati preventivnog postupanja i tamo gde postoje nisu atraktivni pa ni afirmativni, kao kod represivnog. Preventivni efekti vidljivi su tek posle duže vremenske distance, što nepovoljno utiče na njihovo vrijednovanje, pri čemu i nedostatak stimulacije ide na štetu preventivnog postupanja. Samim tim, kao jedino mjerilo uspješnosti kriminalističkih organa uglavnom se uzimaju rezultati represivnog postupanja.

Usljed nedostatka naučnih istraživanja, koja bi afirmirala kriminalističku prevenciju, u praksi nisu popularne ni mjere akcije preventivnog karaktera prema vrstama i oblicima kriminaliteta, i to onim najopasnijim koji su danas dominantni. Ne postoji ni efikasna prevencija recidivizma, o čemu svjedoči veliki broj upravo kriminalnih recidiva. Izgovor da neodložna potreba stalnog represivnog djelovanja za sada onemogućava neke obuhvatnije preventivne zahvate, nema velikog opravdanja. Kada je prevencija u pitanju, ovi zahvati nisu samo stvar državnih organa, već treba da čine dio koordinirane akcije društva u celini.

Treba imati u vidu da opredeljenost za preventivno suprotstavljanje kriminalitetu zavisi i od drugih faktora, među kojima su i spremnost određene zemlje (društva) da pristupi uklanjanju društvenih korjena i uzroka kriminaliteta, nasuprot tradicionalnoj praksi da se sukobljava sa posledicama. Društvene, odnosno kriminalno političke potrebe za preventivnim suprotstavljanjem kriminalitetu zbog povećanog obima kriminaliteta, i to onog društveno najopasnijeg, su velike. Ali, još uvijek, daleko smo od jednog naučno osmišljenog koncepta preventivne kriminalistike koji bi u prevenciju uključio i subjekte šire društvene zajednice. Kao što je istaknuto, u pitanju je nedostatak naučnih istraživanja u oblasti preventivne djelatnosti, zbog čega se ne može argumentovano braniti stav o izuzetnoj potrebi prevencije, kao i angažovanju šire javnosti u ovoj značajnoj djelatnosti.

Kriminalna politika u jednoj zemlji u velikoj mjeri zavisi i od toga kako policija i organi pravosuđa obavljaju svoje zadatke u suprotstavljanju kriminalitetu. Ono će biti uspješnije ako se pod uticajem takve politike antikriminalna djelatnost ovih organa usmjerava i organizuje na preventivnom planu, na šta će u velikoj mjeri uticati i razvoj demokratskih odnosa u društvu. Kriminalna politika, međutim, još uvek nije u stanju da presudnije utiče na sprječavanje kriminaliteta, uprkos postojanju savremenih težnji za prenošenjem antikriminalne aktivnosti na nove društvene mehanizme.

Kriminalitet je u porastu, ili u najboljem slučaju stagnira, i koristi sve perfidnije i nehumanije metode, koje često prati i najbrutalnije nasilje. Njegove najopasnije forme svakako se danas vezuju za organizirani kriminalitet (terorizam, korupcija, narko delikti, trgovina ljudima, otmice i sl.), u kome je posebno izražena tamna brojka, a dobro organizovane kriminalne mreže postoje i na širem društvenom planu. Tamnoj brojci, kao i kriminalnom organizovanju, društvo se suprotstavljalo uglavnom parcijalno, organizujući razne grupe za zaštitu i društvene institucije čiji zadatak je sprovođenje odbrambenog mehanizma protiv kriminaliteta i drugih društveno negativnih pojava. U pitanju su ipak bili interesi užih društvenih grupa, što je njihov osnovni nedostatak u programiranju i realizaciji prevencije kriminaliteta. Razvoj demokratskih odnosa u društvu treba da dovede do širenja prevencije i izvan okvira užih parcijalnih interesa. U ovakvim društvenim i kriminalno-političkim okvirima, moguće je uočiti mesto i trenutne mogućnosti preventivne kriminalistike.

Razvoj demokratskih odnosa u društvu kao i brojnih djelatnosti, pre svega informatike i komunikacija, uspostavljaju drugačiji odnos između organa policije i drugih državnih organa sa javnošću, što ovim organima u odnosu na prethodni period pruža veće mogućnosti u sprječavanju i suzbijanju neželjenih pojava, što je takođe doprinos da preventivna kriminalistika zaživi. Na ovaj način, preventivna kriminalistika značajno bi se približila socijalnoj prevenciji kao najširem okviru sprječavanja društveno negativnih pojava. To je posebno važno kada je u pitanju etiološka komponenta i doprinos prevenciji onih društvenih sektora u čijim okvirima i nastaju uzroci kriminaliteta. Na taj način, preventivna kriminalistika bi, za razliku od represivne, pokrivala daleko šire kriminogeno područje. Ona bi izlazila iz okvira osnovnih funkcija državnih organa i njihove zakonom normirane djelatnosti koja se odnosi na postdeliktno kriminalističko postupanje.

Šta treba uraditi da bi se unapredila preventivna kriminalistička djelatnost, samim tim i preventivna kriminalistika, a posredno, i kriminalistika u celini?

Preventivna kriminalistika svoje uporište mora tražiti u kriminalnoj politici. Odnos kriminalne politike i kriminalistike je korelativan - na osnovu određenih znanja do kojih se dolazi naučnim i stručnim kriminalističkim tretiranjem kriminalnih pojava, on može uticati na određenu koncepciju kriminalne politike, na njene okvire i smjernice. Kriminalna politika predstavlja mnogo širi i opštiji okvir o kriminalitetu, pa samim tim mora delimično da zalazi i u mnogobrojne druge odnose i procese (socijalne, ekonomske, političke, kulturne, običajne, moralne, obrazovne), a samim tim i njena sadržina predstavlja sintezu tih odnosa u dijelu koji se odnosi na suprotstavljanje kriminalitetu. Otuda je i korelacija odnosa preventivne kriminalistike i politike suprotstavljanju kriminalitetu veoma izražena, posebno zbog toga što ova druga mora voditi računa o osnovnim odnosima i procesima koji nužno utiču na kriminalitet pre svega sa etiološkog aspekta. Time preventivna kriminalistika preko

kriminalne politike ulazi iz uskog praktičnog, u domen širih društvenih odnosa koji uslovljavaju kriminalitet.

Ako pođemo od zakonske obaveze kriminalističkog postupanja, ono se, kao što je istaknuto, najvećim dijelom odnosi na represivno postupanje. Preventivna kriminalistička djelatnost je u pravnim propisima minimalno normirana, i to na uopšten način. Jedna potpunija pravna regulativa o preventivnoj djelatnosti neophodna je prije svega u zakonima o policiji, ili u posebnom zakonu o preventivnoj djelatnosti. To bi svakako doprinijelo sadržajnijem koncipiranju preventivne kriminalistike i u naučno teorijskom, praktičnom i edukativnom smislu.

Treba međutim, imati u vidu da je područje preventivne djelatnosti teže zakonski normirati zato što je danas teško predvidjeti sve oblike budućeg kriminalnog ispoljavanja, da bi se preciznim zakonskim određenjem preventivnih mjera uticalo i na uzroke kriminaliteta. Pojedini uzroci tako ostaju nedovoljno izučeni, a neki od njih su, naročito u posljednje vrijeme, van objektivnih mogućnosti društva da na njih efikasnije utiče. Danas, veoma mali broj zemalja primjenjuje preventivnu aktivnost na bazi predviđanja kriminaliteta koje za osnovu ima naučnu metodologiju, uprkos činjenici da su za to stvoreni neki od preduslova. U ovaj domen spadalo bi i naučno promišljanje i istraživanje o prikrivenom kriminalitetu i takozvanoj "tamnoj brojci".

Na osnovu naučnog proučavanja bilo bi moguće sačiniti određene prognoze i koncipirati određene preventivne mere s ciljem utvrđivanja opasnih tendencija kriminaliteta, a radi njegovog predupređenja. Pri tome, treba imati u vidu da istraživanje kriminaliteta, ma koliko bilo validno i meritorno, ne drži uvek korak sa dinamičnim razvojem društvenih odnosa među kojima ima i onih destruktivnih. To ne treba da bude razlog odbacivanja istraživačkog metoda, već samo djelimično distanciranje u odnosu na njegove prognostičke vrednosti.

Kada je, međutim, u pitanju efikasnost kriminalne politike na ovom planu, nju demantuje sve veći porast ili stagnacija kriminaliteta, kao i njegova sve obimnija "tamna brojka". Ali, bez obzira na to plansko i sistematsko organizovanje, prevencije koja pledira da bude uspješna treba uvijek da se zasniva na istraživanju i prognozi kriminaliteta prema pojedinim vrstama i oblicima, a to se pre svega odnosi na: prikupljanje informacija o efektima određenih mjera, istraživanja o kretanju kriminaliteta, njegovim novim oblicima i stručnim znanjima do kojih se može doći uz pomoć kriminalističkih metoda, naročito prema organizovanom, povratničkom i nasilničkom kriminalitetu i njihovim akterima.

Proučavanje kriminaliteta u određenom vremenskom periodu i uz druge neophodne elemente, može da pruži značajan prognostički elemenat kriminalnog ispoljavanja. Jedan od značajnih uslova postojanja preventivne kriminalistike i jeste upravo njena zasnovanost na naučnoistraživačkom radu. Na istraživačkom planu, međutim, nedostaje jedna šira naučna kreacija koja bi prevenciju programirala, realizovala i predstavila svrsishodnom i opravdanom. Utoliko pre postoji potreba za formiranjem naučnoistraživačkih institucija čiji bi predmet istraživanja bio kriminalitet sa fenomenološkog, etiološkog i naravno kriminalističko preventivnog aspekta, a zatim kriminalističke mjere, radnje, sredstva, postupci i metodi prevencije s ciljem njihovog izučavanja i unaprjeđenja. Istraživanja treba da se odnose i na

sociopatološka ispoljavanja, koja po pravilu prethode kriminalnom ponašanju. Istraživanje sociopatoloških pojava i drugih kriminogenih faktora u svakom slučaju doprinjelo bi realiziranju kriminološke i kriminalističke prevencije kao sadržaja dvije međusobno zavisne i problemski usklađene cjeline.

Represivna kriminalistika u svojoj praktičnoj realizaciji ostavlja obilje materijala etiološkog i fenomenološkog sadržaja, koji do sada nije dovoljno iskorišten u preventivnom cilju. Riječ je o brojnim informacijama do kojih dolaze policija i organi pravosuđa, a čije informatičke i analitičko-statističke službe mogu u znatnoj mjeri osvetliti pojavu sa različitim aspektata, čime i sama prevencija dobija na afirmaciji. Analitičko-informatičke službe, naročito policije kao i organa pravosuđa, obuhvataju: kriminalističku obradu, kriminalističku kontrolu, saobračajnu (prometnu) i ukupnu delinkvenciju, krivični postupak, penalni postupak i dr. Kompiuterska tehnika pruža velike mogućnosti objedinjavanja, sistematiziranja i klasifikovanja najvećeg broja podataka iz ove oblasti. Uz njenu pomoć registrišu se pojedini elementi velikog broja slučajeva, krivičnih djela i učinilaca. Postdeliktno kriminalističko postupanje, međutim, ostaje na marginama "tamne brojke" čiji su pojedinačni kriminalni akti fenomenološki nepoznati, često nepredvidljivi. Niti jedna statistika, pri tome, ne može da pruži ni približno preciznu sliku njihovog obima ili strukture.

Unapređenje odnosa državnih organa sa javnošću i razvoj već pomenutih demokratskih odnosa u društvu takođe je jedan od značajnih preduslova za pokretanje i ugrađivanje naučnog rada u prevenciju kriminaliteta. Neophodna je i jedna šira edukacija javnosti o društvenoj svrsishodnosti prevencije. Saznanje o zajedničkom interesu takve saradnje predstavlja i njenu osnovnu motivaciju što podrazumjeva i dalju demokratizaciju jednog takvog odnosa. Takođe, veliki značaj na ovom planu mogu imati i ona inostrana preventivna iskustva koja su u skladu sa našim zahtjevima i potrebama.

Rasprave o preventivnoj kriminalistici, ma koliko bile analitične i argumentirane, nedovoljne su ukoliko nisu dopunjene i nekom praktičnom realizacijom. Treba imati u vidu da su brojne rasprave i deklaracije o kriminalitetu skoro uvijek prevenciju stavljale na prvo mjesto, da bi ona u praksi završavala na posljednjem.

Na osnovu svega navedenog, edukacija kriminalističkih stručnjaka u oblasti prevencije, iako je složenija i zahtjeva više napora i sredstava od stručnog osposobljavanja za preduzimanje represivnih mera i akcija, pokazuje se u sadašnjoj situaciji kao veoma svrsishodna i racionalna mjera. Ostručavanje na planu represije, iako neophodno, nije dovoljno, o čemu svjedoči današnji obim i nepredvidivost kriminaliteta, kao i potreba društva da ga drži pod efikasnijom kontrolom.